

НАУКОВІ ПІДХОДИ У ФОРМУВАННІ ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА

Анотація. У статті розглядається аналіз наукових підходів щодо змісту та сутності процесу формування творчих здібностей майбутніх учителів образотворчого мистецтва.

Аннотация. В статье рассматривается анализ научных подходов к содержанию и сути процесса формирования творческих способностей будущих учителей изобразительного искусства.

Annotation. The article deals with the analysis of the scientific approaches to the formation of the creative abilities of would-be fine art teachers.

Зростання сучасних вимог до підготовки майбутнього вчителя зумовлює необхідність розвитку його творчої сфери, одним із вагомих чинників якої є цілеспрямоване формування творчих здібностей. Зазначені тенденції освіти підсилюють значення викладання мистецьких дисциплін, зокрема образотворчого мистецтва як могутнього фактора становлення творчої особистості вчителя.

Відтак, особливе значення у навчально-виховному процесі фахової підготовки і становлення майбутніх учителів мистецьких дисциплін надається вивченню можливостей безпосереднього спілкування з мистецтвом, застосуванню наукових підходів до використання його виховного потенціалу, з метою реалізації триєдиної мети педагогічного процесу – навчальної (мистецтво дає знання); виховної, що полягає у здатності мистецтва через вплив на емоційно-почуттєву сферу особистості здійснювати всі види виховання; розвивальної (мистецтво розвиває емоційну чутливість особистості, а головне її творчі здібності).

У науковій літературі проблема розвитку творчих здібностей особистості висвітлена у багатьох дослідженнях: філософів (Є.Басін, М.Бердяєв, Д.Говорун та ін.); психологів (Д.Богоявленська, Л.Божович, Л.Виготський, О.Галін, В.Кузін, А.Маслоу, Я.Пономарьов, С.Рубінштейн, Н.Тализіна, Б.Теплов та ін.); педагогів (В.Бутенко, І.Зязюн, Б.Ліхачов, С.Мельничук, Б.Неменський, О.Рудницька та ін.); мистецтвознавців (В.Аронов, М.Волков, О.Тарасенко та ін.). Завдання та зміст методичної підготовки майбутніх учителів загалом, та образотворчого мистецтва зокрема, визначені Є.Антоновичем, Е.Заїкою, С.Коновець, О.Риндіним, М.Ростовцевим, І.Черкесовою, О.Шевнюк, Ф.Шмітом, передбачають набуття знань, умінь та навичок з допомогою специфічних методів навчання образотворчому мистецтву. Водночас важливість використання мистецтва у фаховій підготовці вчителів обґрунтував у своїх працях І.Зязюн, доцільне використання мистецького потенціалу у процесі формування здібностей вчителя висвітлювала О.Рудницька, необхідність взаємодії з мистецтвом та вплив мистецтва на розвиток творчих здібностей окреслювали у своїх працях Г.Ващенко, А.Канарський, Е.Кібрік, Н.Киященко, В.Костін та ін.

Особливості впливу емоційно-почуттєвого відображення у структурі художньо-творчої діяльності особистості розкрито у працях А.Асмолова, Ф.Басіна, Н.Берхіна, В.Васілева, Л.Виготського, Б.Додонова, Л.Дорфман, В.Кузіна, О.Лука, Е.Яковлева. Автори доводять можливості формування, регуляції

та саморегуляції емоційно-почуттєвої сфери особистості, що викликає потребу оволодіння художньо-творчими засобами мистецтва.

Розвиток української державності вимагає подальшого вдосконалення системи підготовки педагогічних кадрів, зорієнтованих на особистісний та професійний саморозвиток і готових працювати творчо в навчальних закладах освіти, що і зумовлює необхідність підготовки творчої особистості майбутнього вчителя.

Майбутній учитель може стати творчою особистістю, наділеною потенціалом перетворювати на краще навколишній світ, лише у певному соціальному середовищі під впливом цілеспрямованого навчально-виховного процесу. Відтак, важливою педагогічною проблемою у контексті останнього є процес становлення творчої особистості майбутнього вчителя, який включає розвиток її інтелектуальної й духовної сфер, задатків, а також формування системи цінностей і ставлень до самої себе, до людей, до суспільства, в результаті чого виникає здатність свідомо керувати власними емоціями і володіти собою незалежно від обставин.

У контексті цього В. Луговий вказує на подібність основних функцій системи освіти та художньої творчості й мистецтва, причиною якої є однаковий ступінь відображення культури як освітою, так і мистецтвом. Це окреслює шлях до практичного використання мистецтва у здійсненні освітньо-педагогічної діяльності [5, 36].

За своєю сутністю культура є пробудженням душі людини, яка прагне пізнати себе, вдосконалити свою особистість. „Особистість – це людська індивідуальність, що виступає як суб’єкт пізнання і перетворення світу” [4, 34]. Це „людина, що володіє свідомістю і самосвідомістю в регуляції своєї поведінки і керування нею” [8, 31].

У цьому контексті В. Кузін розкриває психологічну структуру особистості, яку складають її спрямованість, характер, здібності, темперамент, особливості проходження пізнавальних процесів і почуттів. „Разом з тим особистість кожної людини характеризується індивідуальними ознаками, притаманними тільки конкретній особистості, якостями, особливостями” [4, 81].

На підставі аналізу психолого-педагогічної літератури та художньо-творчих робіт майбутніх учителів ми можемо констатувати, що спрямованість творчої особистості майбутнього вчителя, її характер, темперамент, творчі здібності розкриваються у власному художньому творі. Ще Н. Пуссен зауважував, що мистецтво – це не просто техніка і майстерність композиційної побудови картини, а насамперед, відображення в ній особистості самого творця [12, 141]. Отже, на підставі зазначеного вище ми можемо зробити висновок, що кожна особистість розкривається у творчості найбільшою повнотою і творчий акт є, за своєю сутністю, глибокою реалізацією її індивідуальності.

У контексті останнього Л. Виготський наголошував, що у повсякденному житті творчість – це необхідна умова існування, і все, що виходить за межі рутини, завдячує своїм виникненням творчій діяльності людини [1, 12]. У свою чергу В. Цапок вказав на найважливіші аспекти філософської інтерпретації творчості, що полягає у діяльності, спадковості, відображенні, суперечності, серед яких останній є визначальним [10, 128].

На підставі зазначеного вище нами виділено два основних види вчинків творчої діяльності. Перший полягає у відтворенні або повторенні уже створених і

вироблених раніше прийомів поведінки. Він пов'язаний з нашою пам'яттю і ми розглядаємо його як відтворювальний або репродуктивний. Другий вид вчинків творчої діяльності має зв'язок із створенням нових образів або дій і називається творчою або комбінаторною поведінкою.

Однак слід зазначити, що аналізу сутності понять здібності та вміння присвячено значну кількість психолого-педагогічної літератури (С. Гончаренко, В. Дружинін, Д. Завалішина, А. Реан, С. Рубінштейн, Б. Теплов, В. Шадриков та ін.). Так, український педагогічний словник визначає здібності як „стійкі індивідуальні психічні властивості людини, які є необхідною внутрішньою умовою її успішної діяльності. Вони виявляються в тому, як людський індивід учиться, набуває певні знання, уміння й навички, освоює певні галузі діяльності, включається у творче життя суспільства” [2, 135]. У свою чергу Б. Теплов вказує на те, що „під здібностями потрібно розуміти індивідуально-психологічні особливості, які відрізняють одну людину від іншої”. Далі він зауважує, що „здібностями називають не всі індивідуальні особливості, а лише ті, які мають відношення до успішності виконання будь-якої діяльності або багатьох діяльностей” [9]. Продовжуючи думку, акцентуємо увагу на тому, що „здібності розкриваються в тому, наскільки при рівних умовах швидко, глибоко, легко й міцно відбувається процес оволодіння знаннями й уміннями, суттєво важливими для даної діяльності” [7, 188].

Оскільки з поняттям „здібності” тісно пов'язане поняття „вміння”, то ми можемо зазначити, що вмінням є „спосіб виконання дії, який забезпечується сукупністю набутих знань і навичок. Уміння формується шляхом вправ і створює можливість виконання дії не лише у звичних, а й у змінених умовах” [2, 58].

Як зазначає О. Карпова, „...особливий інтерес до системи фахової підготовки педагогічних кадрів виникає саме на переломних моментах розвитку суспільства, вихід з яких потребує конкретних реформ у всіх сферах суспільного життя, у тому числі і в системі освіти. Потреба подолання соціально-економічних криз призводить до формування нового погляду на специфіку педагогічної праці, вносять корективи у професіограму спеціаліста, змінюють уяву про структуру, зміст та оптимальні форми і методи підготовки майбутніх фахівців, тобто призводять до зміни підходів, що виробляються теорією і практикою підготовки майбутнього педагога до професійної діяльності у нових умовах та у світі нових вимог” [3].

У контексті останнього ми акцентуємо увагу на аналізі наукових підходів щодо визначення сутності творчих здібностей майбутніх учителів образотворчого мистецтва, а саме: особистісного (І. Бех, О. Карпова, Ю. Орлов та ін.), аксіологічного (О. Олексюк, М. Ткач, Г. Щербакова та ін.), інтегративного (М. Гринькова, О. Пехота, О. Цокур та ін.). Особистісний підхід спрямований на всебічний гармонійний розвиток особистості майбутнього вчителя образотворчого мистецтва, що ґрунтуватися на концептуальних засадах до формування його особистості та професійного становлення майбутнього фахівця, які відповідають сучасним запитам суспільства та специфіці процесу формування досліджуваного особистісного утворення. Вагомим значення у цьому процесі набуває досвід саморегуляційної сфери особистості майбутнього вчителя образотворчого мистецтва, що забезпечує його фахове становлення та адаптацію до подальшої ефективної професійної діяльності.

Якісним рівнем фахової підготовки майбутнього вчителя образотворчого мистецтва, зорієнтованої на соціально значущий результат, з позицій особистісного

підходу постає досвід саморегулювання особистості, що забезпечує готовність майбутнього спеціаліста до реалізації соціальних обов'язків, самостійної практичної діяльності у сфері викладання образотворчого мистецтва. Головною особливістю особистісного підходу у художньо-педагогічній підготовці є зорієнтованість на саморозвиток, самоактуалізацію та самореалізацію особистості майбутнього вчителя, на збільшення ступеня його свободи у процесі творчого самовираження, розширення власних індивідуальних можливостей і сфер їх застосування в образотворчій діяльності.

Слід підкреслити, що надзвичайного поширення у сфері фахової підготовки майбутнього вчителя образотворчого мистецтва отримала актуалізація його ціннісних орієнтацій, що пояснюється сучасним аксіологічним розумінням образотворчого мистецтва як головної складової художньо-педагогічної діяльності. Аксіологія художньо-педагогічної освіти спрямована на ціннісне становлення майбутнього вчителя образотворчого мистецтва, що набуває у процесі пізнання, ціннісного осмислення та оцінки світу образотворчо-педагогічних цінностей, яке стає для нього „аксіологічною віссю” особистісного саморозвитку та самовдосконалення [13].

Реалізація аксіологічного підходу у змісті фахової підготовки майбутніх учителів образотворчого мистецтва розкриває сутність процесу формування цінностей у художньо-педагогічній взаємодії як такого, що створює основу для формування особистісної художньо-педагогічної діяльності, для творчого становлення особистості фахівця у сфері образотворчого мистецтва, формування у нього творчих здібностей відповідно до вироблених світоглядних переконань та ідеалів. „Орієнтація особистості у світі духовних цінностей покликана сприяти становленню духовного потенціалу майбутнього вчителя образотворчого мистецтва. Вона має забезпечувати концептуальну спрямованість його діяльності на постійний професійний саморозвиток, сприяти пошуку особистісно-орієнтованих технологій, формуванню здатності ціннісно осмислювати зовнішній реальний світ і внутрішній світ особистості, минуле, сучасне і майбутнє в їхньому співтворчому переплетенні” [6, 111]. Метою фахової підготовки майбутніх учителів образотворчого мистецтва у контексті аксіологічного підходу є формування особистісної системи художньо-педагогічних цінностей майбутнього спеціаліста, які слугують орієнтиром його діяльності у соціальному, духовному, професійному й особистісному просторі.

У контексті окресленої проблеми особливої уваги заслуговує інтегративний підхід, який висуває на перший план концепцію формування творчої особистості вчителя образотворчого мистецтва, адже високий рівень фахової підготовки досягається у разі її орієнтації на творчу діяльність майбутнього фахівця за умови сформованості у нього стійкої потреби у самовираженні та самовдосконаленні, у розвитку здатності до саморегулювання, самоорганізації та самоконтролю, у формуванні творчих здібностей шляхом залучення його до художньо-творчої діяльності, тощо. Специфіка застосування даного підходу у сфері художньо-педагогічної підготовки обумовлює присутність творчості в усіх її компонентах, спираючись на індивідуалізацію, неповторність, практичні можливості кожної особистості майбутнього вчителя образотворчого мистецтва [11].

Сутнісною характеристикою даного підходу є індивідуалізація художньо-педагогічної підготовки, що покликана вивести особистість майбутнього вчителя на якісно новий рівень розвитку шляхом присвоєння професійних знань, умінь та

навичок, ціннісних орієнтацій, досвіду творчої діяльності, тощо. З позицій зазначеного підходу формування творчих здібностей майбутнього вчителя образотворчого мистецтва постає як процес складного інтегративного утворення особистості фахівця, що забезпечує готовність до творчої самореалізації у художньо-педагогічній діяльності шляхом активізації духовного-творчого потенціалу особистості, прагнення виходити за межі звичного, настанови на нестандартне вирішення поставлених завдань, на побудову власних оригінальних стратегій досягнення професійно-значущих цілей, серед яких на першому місці – професійний саморозвиток майбутнього фахівця.

Отже, ми можемо зробити висновок про те, що поєднання особистісного підходу, спрямованого на всебічний гармонійний розвиток особистості; аксіологічного, що заснований на основі ціннісних орієнтацій майбутнього вчителя; інтегративного, в основі якого лежить спосіб наукового пізнання, котрий виробляє цілісний підхід до окресленого феномена, створює теоретичні передумови мистецької освіти, що визначає специфіку організаційно-педагогічного забезпечення процесу професійної підготовки фахівців образотворчого мистецтва.

Подальші дослідження вимагають поглибленої розробки проблеми пошуків інноваційних технологій формування творчої особистості майбутнього вчителя образотворчого мистецтва.

Література:

1. Выготский Л.С. Воображение и творчество в детском возрасте: Психол. очерк: Книга для учителя. – М.: Просвещение, 1991. – 90с.
2. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник. – К.: Либідь, 1997. – 376 с.
3. Карпова О.И. Диагностика отношения в школе в процессе психолого-педагогической экспертизы образовательной среды. – 2003. – 148с.
4. Кузин В.С. Психология: Учебник для худож.училищ/ Под ред. Б.Ф.Ломова. – М.: Высшая школа, 1982. – 256с.
5. Луговий В.І. Педагогічна освіта в Україні: структура, функціонування, тенденції розвитку. – К.: МАУП, 1994. – 196с.
6. Олексюк О.М. Формування духовного потенціалу студентської молоді. – К.: КДІК, 1996. – 253с.
7. Реан А.А., Бордовская Н.В., Розум С.И. Психология и педагогика. – СПб.: Питер, 2002. – 432с.
8. Рождественская Н.В. Психология художественного творчества: Учеб.пособие. – СПб.: Издат.ун-та, 1995. – 271с.
9. Теплов Б.М. Способности и одаренность// Избранные труды: В2т. – М.: Педагогика, 1985.
10. Цапок В.А. Творчество: Филос.аспект проблемы. – Кишинев: Штиинца, 1989. – 148с.
11. Цокур О.С. Категория педагогического сознания в теории и практике профессиональной подготовки учителя: Дис. ...д-ра пед. наук: 13.00.01.; 13.00.04. – О., 1998. – 269с.
12. Школа изобразительного искусства: Учеб.пособие: В10т. – Т.1. – М.: Изобразит.искусство, 1986. – 176с.
13. Щербакова Г.И. Сущность инновационного подхода при обучении студентов у высших учебных заведениях, 1995. – 111с.